

solncu. Morje se je raztezalo do daljnjih bregov v nedogled, vse srebrno, čudovito mirno, sanjavo. In pomladanski veter je bil prepoln svežih, opojnih dišav.

„O kraljeve noči, o čudovite noči! Naj bo tista noč taka, v kateri bom jaz umiral!“ je zaklical Rus z močnim glasom, naslonil je glavo nazaj v tilnik in raztegnil roke.

Potem se je zasmel glasno. „Domov, domov! Kaj bodo rekli ljudje! Kompromitiral vas bom docela!“

Tisto noč, ko je umiral, je bila divja burja.

Književne novosti

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž. Knezove knjižnice XII. zv. (1905). — Stopal sem po strmi kameniti stezi, da sem prav od blizu zrl te rjavosive plasti razsušene kraške zemlje, ki je koprnela po blagodejni vlagi. Bil sem veselo razpoložen, saj sem bil brez skrbi, vsaj nekoliko ur čisto svoboden človek; bil je tudi krasen pomladanski dan, kakršne pozna le solnčni jug. Kdo bi torej ne bil vesel, četudi stopa po strmi stezi in kraškem svetu! Od časa do časa se je moja steza zavila, in tedaj sem zazrl pred seboj veličastno morje, po katerem je obhajala solnčna svetloba, prodirajoč tu skozi oblake in delajoč na živih valovih temnejše proge, tam usipajoč se v širokih snopih, prave orgije čarobnih barvnih prikazni, ki so se zdaj ostro lomile, zdaj mehko se prelivala v čudesne nianse. In na vsaki mojih vedno više ležečih postaj se mi je odprl nov, čudovitejši prizor, kolikor širše je bilo moje obzorje. Sprva sem strmел, omamljen od teh nenavadnih bojnih izprememb, potem sem slastno užival to bajno krasoto narave. In tako se mi je godilo čitajočemu divno povest o potepuhu Marku in kralju Matjažu, saj se je razgrinjal pred menoj čimdalje bolj čaroben svet misli in domišljije: čimdalje sem prodiral po stezi, ki ni bila ravna in gladka, tem krasnejši pogledi so se mi odpirali na bojne pokrajine čudesnega sveta, ki se širi in širi tja do pravljичne devete dežele, kjer so bajke doma in sreča, kjer je cilj našega hrepenenja. In res je razlit nekak bajen čar preko tega Cankarjevega umotvora. To pa ne samo radi tega, ker je pisatelj spletel konkretno dejanje in samoustvarjene like z bajnim junakom narodne pesmi in pripovedke, ampak vse delo objemlje neka tajinstvena poezija, nestalna in valoveča, ki je lastna pristni narodni pravljici. Kompozicija našega umotvora je vse drugo kakor enostavna in prozorna, vendar se razvijajo posamezni deli tega spisa tako lahko in naravno kakor bi drugače ne moglo biti, kar je svojstvo tudi narodnim proizvodom te vrste. In kakor je narodna pravljica in bajka, gibajoča se v sferah čudesnega sveta, kjer ne veljajo strogi zakoni možnosti in verjetnosti, često nejasna, včasih simbolično mnogo pomembna, brez strogega utemeljevanja, tako je tudi v pričujoči Cankarjevi fantaziji poleg najfinejše psihologične karakteristike površno očitanih likov brez izraženejša fiziognomije, poleg najstrožje psihologične motivacije marsikaka megleno zabrisana partija, ki pripušča več kot eno

tolmačenje; to pa je baš za umotvore te vrste veleznačilno, in tega se je Cankar prav dobro zavedal. Narodna pravljica je dala umetniku povod za naš umotvor, a meni se zdi, da narodno slovstvo slovensko posredno še ni rodilo tako dovršenega dela, kakor je ta Cankarjev umotvor, in vendar ni majhno število spisov, kjer so pisatelji-umetniki izrabili narodne motive. Nekatere momente, ki dokazujejo mojo trditev, sem že zgoraj omenil, trdeč, da je Cankar izvrstno pogodil vsaj v nekaterih partijah duh in včasih celo slog narodnih proizvodov. Pri vsem tem pa je omenjeno delo vseskozi značilno za Cankarja in njegovo umetniško stvarjanje, kajti način, kako je spravil v zvezo svojega junaka Marka potepuha z narodno pripovedko, tolmačenje te pripovedke v zvezi z raznolikimi prikaznimi našega notranjega in deloma zgodovinskega življenja danes in v preteklosti, je razumljivo le pri Cankarju; takega dela bi ne bil ustvaril nobeden živečih slovenskih pisateljev. Pa ne samo svoji umetniški duši je ostal zvest Cankar pri tem umotvoru, ampak tudi svojim raznolikim tehničnim pripomočkom, ker tudi tu rabi poleg prostega pripovedovanja in risanja, poleg refleksij in reminiscenc sanje in fantazijo, da, poslužil se je celo dovolj samostojne epizode, ki jo predstavlja neznani popotnik-potepuh, pripovedujoč Marku povest o Ali paši; o slogu in njegovih cankarskih posebnostih niti ne govorim. — Sila, ki giblje vse dejanje, je tisto vseobče, neodoljivo hrepenenje človeškega srca po sreči, ki je lastno vsemu človeštvu. Vendar se izraža ta duševna sila pri raznih osebnostih, torej tudi pri narodnih skupinah različno, in zlasti te družabne enote so v teku časa kristalizirale to hrepenenje v stalne, rekel bi, narodne ideale, ki imajo svetlejšo ali medlejšo barvo, kakor je narod živel in čutil. Kot obče pravilo bi morda smel veljati stavek, da človek tem silneje hrepeni po idealu sreče, čim bednejše je njegovo življenje. Tak ideal slovenskega ljudstva je dobil polagoma obliko kralja-rešitelja, ki so mu že v XVI. veku nadelo konkretno ime kralj Matjaž. In lik tega kralja in vera vanj mu jasno priča, da je nastal ta učlovečeni ideal slovenske sreče v žalostni dobi tlačanske sužnosti; dasi pa je medel lik tega našega Mesije, vendar je bila silna vera vanj, gotovo silnejša za zdravje in pozemeljsko življenje kot vera v vsečloveškega rešitelja, ki je bil baš radi tega preabstrakten, najsi je slovenski tlačan ob nedeljah in praznikih v cerkvi in zlasti ob smrtni uri zaupno molil k njemu. In baš moč te narodne vere v zemeljskega rešitelja, pomen njegov za dušno življenje trpinovo, vso srečo, ki izvira iz nje, in vse razočaranje, ki ga prinaša bornim zemljakom, nam v živih barvah, v plastičnih oblikah in živahnih prizorih predstavlja Cankar v svojem junaku Marku potepuhu. Marko postane potepuh, ne radi vina, ki ga rad pije, ne radi plesa in harmonike, marveč radi svoje vroče, nestalne krvi, ki sploh dela iz ljudi popotnike, sanjave pesnike in prikazni, podvržene hipnim vtiskom. A vso srečo uživamo le v kratkih hipih; kdor premišljuje, kaj bo potem, ta ne uživa, njegova sreča vsaj ni popolna. Zato pa je tak človek, ki je sposoben za brezmiselno uživanje, za absolutno srečo, tudi najnesrečnejši človek, če ga ne osrečuje vsaj silno hrepenenje po sreči. In Marko — nositelj neodoljivega hrepenenja narodovega po sreči — je tak človek. Zato je Marko tudi umetniška duša v najprvotnejšem pomenu besede. Žaloval je po očetu sedem dni, potem pa se je vzdramil, češ: „Saj nisem bolnik, ne hudodelec!“ (1) Napravil je sedmino, slavno in veselo sedmino, in tako se je začelo z vinom, harmoniko in kvartami. Storil je svojo dolžnost še oderuh, in Marko je stal na cesti — popotnik, potepuh. In šele sedaj se je zavedel, da je prej užival, držeč križem roke, in sedaj je spoznal, da je zapravil to belo hišico na holmu, črni skrivnostni gozd in to sopeče polje, ki je vse govorilo, vse živelo. Razumel je govor narave in po-

lastila se ga je živa želja po nečem lepem, svetlem, velikem. Pozneje je zvedel, da je to sreča. Sreče pa ni brez ljubezni, zato so nesrečni ti kmetje s prstenimi, starikavimi obrazi, ki obdelujoč zemljo ne vedo, da je ona njih mati-rediteljica, marveč kolnejo grudo, ki vanjo sejejo skopo seme. Pa baš v tej sredi zve Marko, da je sreča, da mora biti, kajti vladal je kralj Matjaž in bo zopet vladal. In iz njih topih oči gori vera v kralja Matjaža, šli bi mu naproti tja v deveto deželo, zato mladi Marko ne more ostati v teh tesnih mejah, na grudi, ki je ne ljubi, zato popotuje. In ko spi pod tujim kozolcem, se priklati neznan popotnik — potepuh in mu pravi o srečnih Matjaževih časih, ki pa so bili goljufivi, ki so rodili suženstvo. Trpka je povest o Ali paši, in Marko sliši, da ni sam zamatjaževal svoje dediščine. Pa Ali paša je bil Markov ujec, vanj je stavil mnogo zaupanja, in sedaj mu je tuji potepuh pokvaril vse nade. Pa da bi bilo kaj koristilo sužnjem strastno maščevanje, ko niso znali sami sebi gospodariti, marveč so pijani obležali po blatu, da so jih biriči kakor snope pobrali in povezali. In če ljubezni ni, kaj pomagajo vroče prošnje tete Agate, da bi Marko ostal pri njej. Da, zredil se je in odebelil, pa dobro se mu je godilo pri njej, a kaj pomaga, ko žive tu sami stari ljudje, ko je vse pusto in plesnobno; saj so ji ušli v svet celo lastni sinovi, brhki fantje, tja v obljubljeni deželo, kjer sedaj — stradajo ali drobtine pobirajo, padajoče od bogatih miz. A ni ljubezni v prsih, zato zastonj vse prošnje tete Agate, ljube hraniteljice zemlje; Marko je ne razume. In kakor čudo se mu zdi, ko roma, gode in poje dobrim ljudem po svetu, in pride do koč na holmu, pred katero stoji starec, željno zroč na rodovitno polje, „ki se je bahalo v dolini pod svetlim solncem, kakor dekle ob prazniku“ (67). In ves ginjen pripoveduje mlademu potniku. „Tam je polje, glej, kakor da bi čakalo mene, moje roke pa ne morejo več. Moji sinovi so tam, glej jih, in moji vnuki; veselo prepevajo in pot jim teče po obrazu. O, kdaj že ni bilo sladkega potu na mojem obrazu! Samotno je življenje, samotno brez dela . . . Hudo je tako življenje, življenje brez življenja. In tam doli se sveti moje lepo, bahato polje; nič se ni postaralo, še zmerom je kakor nevesta“. (68) In pozneje je zrl Marko s klanca in videl, kako je šel stoletni starec doli na polje, se zgrudil na brazdo, objel zemljo in jo božal po mehkih licih, „svojo mlado nevesto“, in kakor se je bil zgrudil, ni več vstal. Marko pa je ob tem čudesnem prizoru pripognil koleno kakor ob povzdigovanju: Tam je bila ljubezen, tu le hrepenenje in še to je ginilo pod vtiskom velikega prizora. Marko potepuh pa je jel tožiti svoje srce, ki ga je vodilo za nos vso lepo mladost in ga pustilo na cedilu ob usodnem hipu. In jokaje se je zgrudil na zemljo in je ihtel zaspal. V sanjah, živih sanjah pa je šel naravnost h kralju Matjažu, ki je spal v votlini, sam Bog mu je pokazal pot. Našel je jamo, našel vojake stražnike in veliko vojsko, a vse je bilo mrtvo, okamenelo, na najprisrčnejše prošnje ni dobil nikakega odgovora. In sam kralj — sloneč ob kameniti mizi, je bil okamenel kakor oba oprodi poleg njega in se ni ganil. Pa še ni hotelo ostaviti upanja srce, ker bi bilo pregrozno, izgubilo bi poslednjo oporo in bi se razsulo v nič. A kralju Matjažu je sedel na rami črn vran, istotako okamenel, in sedaj je spoznal Marko, da je Matjaž umrl, zgrudil se je na kolena in zavpil: „Ljudje božji, umrite: umrl je kralj Matjaž!“ (75) Marka je zbudila iz težkih sanj stara ciganka in ga peljala v cigansko šatorišče sredi gozda. Tam so bili trije cigani-godci in mlada, krasna črnooka ciganka. Ko jo je ugledal mladi Marko, mu je zaplalo srce, doslej neobčutljivo srce, v vroči ljubezni, in ko je Marko igral, je govorila njegova duša in narava in ljudje — cigani so priznali, da še ni bilo takega godca na zemlji. Ni sreče brez ljubezni, a

ljubezen sama ne zadostuje, ker ona je tudi le hrepenenje — treba je imeti, uživati. In ko je pristopila mlada ciganka k Marku in mu pobožala lice, tedaj je spoznal, da ni treba, da bi bil umrl kralj Matjaž, spoznal je: „Neumrljiv je, ker je neumrljivo moje srce in ker je neumrljiva lepota tvojih oči“ (78). Mladi Marko je postal iz potepuha cigan, ker njegovo srce ni našlo poti nazaj k majki-hraniteljici zemlje, a njegova prečudna pesem „o zveličalni ljubezni“ je pričala, da je ta večni popotnik srečen, ker je gorelo njegovo srce ljubezni, ki je uživala. In naša povest se res končuje kakor kaka narodna pravljica: „Marko se je poročil z lepo cigansko devojko in je napravil imenitno svatbo. Peli so in peli in plesali in so bili veseli do konca dni“. (78)

Dr. Iv. Merhar.

Iz borbe med ilirsko in madžarofilsko stranko leta 1848/49. Napisal dr. Fran Ilešič. Ponatisek iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. Maribor, 1906. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. Ta 40 strani obsegajoča brošurica, ki se odlikuje po velezanimivi vsebini, se dobiva po 40 h pri založniku L. Schwentnerju.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaja „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru. Urejuje Anton Kaspret. 3. in 4. snopič. S tem je zaključen II. letnik tega važnega časopisa. Kaj več o tem letniku izpregovorimo v kratkem.

Grof Monte Cristo. Roman. Napisal Aleksander Dumas. Poslovenil I. H—n. Tiskala in založila „Goriška Tiskarna“. A. Gabršček. Gorica 1906. I. del tega slovitega romana je izšel kot VII. zvezek „Svetovne knjižnice“ in stane 4 K, po pošti 30 h več. Knjiga obsega 684 strani velike osmerke in ji je cena torej jako nizka. O romanu in njegovem prevodu izpregovorimo kaj več, ko prejmemo tudi zvršetek.

Anton Aškerc, poeta słowieński. Sylweta jubileuszowa (1856—1906). Napisal Tad. Stan. Grabowski. Kraków. G. Gebethner i spółka. 1906. Ta brošura, na katere čelu se nahaja pesnikova slika prva, ki nam je prišla pred oči — je na eni strani vesel dokaz za to, da so se začeli Poljaki v novejšem času živo zanimati za nas Slovence, na drugi strani pa isto tako dokaz, da je slava našega pesnika tudi med Poljake prodrila in da ga zdaj pač ni več mesta med Slovani, kjer bi se ne imenovalo s častjo Aškerčevo ime. O tej študiji izpregovorimo kaj več v eni prihodnjih števil.

Vladimir Nazor: Krvava košulja. (Uspomene iz doline Raše.) Pula 1905. Izdal Josip Krmpotić. (Pula, Piazza Carli 1.) 56 str. male 8°.

Krvava košulja — krvava srajca? Ta čudni naslov nas tem bolj ostraši, ker vidimo na naslovnem listu naslikano, kako vihra v temni noči na suhem drevesu — rdeča srajca! — A ko prečitamo knjižico, nam je žal, da ji je izbral pisatelj tako kričeč naslov; kajti vsebina je dobra. Obsega namreč deset epskih pesmi, napol pripovedek, napol zgodovinski utemeljenih (vir je tudi Valvasor); vse so vzete iz časa tlačanstva in žigosajo njegove grozovitosti. Vsaki pesmi je pridejan kratek stvaren in res dobro došel komentar.

Zadnja izmed deseterice pesmi je „Krvava košulja“, po kateri je zbirka naslovljena; iz njenega komentarja posnemamo tole: „Josip Ferdinand Brigido (l. 1816 do 1840), edini sin grofa Pavla, vlastelina lupoglavskega, je padel v dvoboju na Dunaju. Pripoveduje se, da je njegova žena, baronica Karolina Wackelberg-Landau, čuvala na lupoglavskem dvoru krvavo srajco svojega moža“, držeč se običaja, da se hrani srajca ubitega tako dolgo, dokler ni maščevan. — Okoli l. 1848. pa je preminil rod grofov Brigidov in „novo nastala doba... grof je pao, a kmet se podiže“.

Take pesmi bi tudi v slovenščini radi čitali.

Dr. Jos. Tomišek.